

Reactie op recensie Menno Lievers NRC 19-04-2013

Nagelbijter Lievers raakt in verwarring bij het lezen van Oudemans' *In Natura*. Hij wordt heen en weer geslingerd tussen begrip en onbegrip, rondzwemmend in een taal die hem geen enkel houvast biedt. Als het Oudemans erom te doen is 'filosofie weer urgent te laten zijn', dan is dat wat mij betreft een goed teken. Echte filosofie begint met een aporie, het niet meer kunnen vinden van een uitweg. De radeloosheid reikt verder dan Lievers denkt.

Dilemma

Lievers' dilemma: is Oudemans nu een sciëntistische reductionistische darwinist die '*mit dem Hammer*' de lezer 'spijkerhard' naar adem laat happen of een Heideggeriaanse 'echte filosoof' die het propositionele taalgebruik van de wetenschappen 'misprijzend' afwijst en 'in een bepaalde stemming' 'luistert naar wat de woorden hem influisteren'? Dit dilemma heeft niet zozeer betrekking op tegenstrijdige perspectieven of standpunten. Het reikt veel verder, tot aan de verwarring waaraan Lievers ten prooi is gevallen.

Aan dit dilemma ligt een vanzelfsprekende tegenstelling ten grondslag: die tussen 'wetenschap' en 'mystiek'. Behoort de echte filosofie van Oudemans nu tot het een of tot het ander? Lievers zit gevangen in een onoplosbare tegenstelling doordat hem niet duidelijk is wat Oudemans zoekt bij wetenschappen als darwinisme en thermodynamica.

Volgens Lievers is de kerngedachte van Oudemans' boek dat 'de mens een door een slap membraan omhulde verzameling amorele strijd lustige genen is, die zich wil vermenigvuldigen tot de dood door schaarste erop volgt'. In dat geval zou Oudemans behoren tot de nihilistische wetenschapsbeoefenaars die er genoeg in scheppen de lezer in te peperen dat alles wat hem lief is – zijn eigen zelfstandige rationele ego voorop – gereduceerd moet worden tot er niets meer van over is. Volgens Lievers maakt Oudemans 'korte metten met de laatste resten antropomorfie die bepalend waren voor de voormalige filosofie'. Daarin zou hij Descartes volgen en radicaliseren met behulp van de inzichten van het darwinisme en de thermodynamica.

Nu mag Oudemans graag rozerode dromen als onempirisch ontmaskeren en tussen de regels van zijn geschriften door is te merken dat hij met onmiskenbaar plezier beschrijft welke illusies verdwijnen in het verfrissende universele zuur van het darwinisme. Toch is dat niet de hoofdgedachte van het boek. Afscheid nemen van de antropomorfie is al op voorhand mislukt wanneer je daarbij een 'anthrôpos' veronderstelt die eigenhandig korte metten maakt met een en ander. Of die zelf een 'opvatting' heeft, of een reductie uitvoert.

Semantiek

Oudemans bevindt zich in een afscheid van de semantiek waarbinnen de mens een zelfstandige rationele heerser over de natuur is. Maar het is niet zomaar mogelijk 'afscheid te nemen van een semantiek'. 'Semantiek' is: het gegeven dat jouw waarnemen, spreken en denken al op voorhand getekend of gestuurd zijn door de overgeleverde taal die je niet in de hand of voor ogen hebt.

Een voorbeeld hiervan is het stuk van Lievers: hij – wie niet? – is *gedwongen* te spreken en te denken in de tegenstelling 'wetenschap – mystiek'. Wetenschap wil zeggen: ik sta buiten en tegenover de natuur sta en vergaar – zo geen zekere dan toch waarschijnlijke – kennis waarmee ik de natuur kan verklaren, voorspellen en beheersen. Mystiek is dan: het onkenbare, onverklaarbare, onvoorspelbare en onbeheersbare, de rest die overblijft als tegenhanger van de wetenschap. Deze tegenstelling is niet

door iemand verzonnen en evenmin kan iemand haar zomaar afschaffen. Ik ben er aan overgeleverd – en dat kan ik hoogstens van tijd tot tijd merken. ‘Afscheid nemen’ van deze semantiek kan niet hetzelfde zijn als ‘afschaffen’. Wie over de tegenstelling ‘wetenschap-mystiek’ of ‘beheersbaarheid-onbeheersbaarheid’ wil nadenken of spreken, krijgt onmiddellijk een methodisch probleem: hoe is dat mogelijk wanneer ieder denken of spreken al getekend is door datgene wat het ter sprake zou willen brengen? Wie wetenschappelijk spreekt maakt al gebruik van wat hij wil bespreken. Wie mystiek spreekt – of zingt, of raaskalt – uit ontoetsbare klanken of doet er het zwijgen toe.

Heidegger

Hier begint het denken van Heidegger. Die ziet dat het spreken van de filosofie is inbegrepen in datgene waarover het spreekt en dat daarom alles aankomt op de manier van spreken, ofwel de *methode*. Precies daarom wendt Oudemans zich tot Heidegger. Volgens Heidegger kan filosofie uitsluitend *inbegrijfflich* spreken: zodanig dat het inbegrepen-zijn zelf erin doorklinkt. Dit inbegrijppelijke spreken is niet mystiek en wel degelijk toetsbaar.

Volgens Heidegger verschijnt de natuur uitsluitend binnen het wetenschappelijk ontwerp: in het licht van beheersbaarheid. Hij ziet alleen een plaats voor de filosofie *buiten* de wetenschap. Hier verschilt Oudemans van Heidegger. Oudemans merkt op dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden ten opzichte van het universalisme van de Newtoniaanse wetenschap. In ‘nieuwe’ wetenschappen als het darwinisme en de thermodynamica verschijnt de natuur niet meer uitsluitend als energiereservoir dat door de mens al dan niet beheerst kan worden, maar als emergentie en implosie van betekenissen waarvan de mens deel uitmaakt zonder er tegenover te kunnen staan.

Darwinisme en thermodynamica

Het darwinisme en de thermodynamica zijn wetenschappen en als zodanig niet filosofisch. Maar toch is hier voor een echte filosoof iets te zien.

In het darwinisme sluimert het besef dat de mens geen uniek op zichzelf staand rationeel wezen is, maar een wezen met een wisselende identiteit, een voorlopig product van een miljarden jaren oude confrontatie tussen muterende genen en een veranderlijke omgeving. Ik *ben* mijn voorouders in de vorm van microben, vissen, amfibieën, reptielen, vogels, apen. Ik verschijn als vehikel en strijdperk voor zichzelf replicerende genen, als product van seksuele selectie, als conglomeraat van elkaar bestrijdende en met elkaar samenwerkende parasieten. Dankzij het darwinisme blijkt dat ik niet een subject ben dat de natuur als object onderzoekt, kent en beheerst, maar dat ik vóór alles onderdeel ben van de levende natuur en er met huid en haar en hersens toe behoort.

In de thermodynamica schuilt het besef dat de mens niet alleen een vehikel is van zichzelf replicerende genen, maar ook van de opheffing van het verschil tussen de koude kosmos en de door de zon opgewarmde aarde. Organismen *branden*. Ze nemen energie uit de omgeving op, slaan die op en zetten die gecontroleerd om in groei, werk, afval en warmte. Organismen delgen door verbranding het temperatuurverschil. Levende wezens doen dit niet snel – zoals bijvoorbeeld bij een explosie – maar langzaam. Ze vormen een omweg door de toestand van indifferente chaos uit te stellen. Maar uiteindelijk wordt het temperatuurverschil door de verbranding opgeheven en dan is het afgelopen. Organismen stellen het verval tijdelijk uit om daarna des te harder tot stof te ontbinden.

In het darwinisme en de thermodynamica blijkt: de mens is overgeleverd aan de natuur, aan zijn taal, zijn geslacht, aan de tand des tijds, aan het licht waarbinnen hij zich verhoudt tot wat er in de wereld is.

In Natura

Dit heeft gevolgen voor de manier waarop een ‘echte’ filosoof schrijft en spreekt: niet óver de natuur maar *in natura*. Zijn manier van spreken is inbegrepen in datgene wat hij bespreekt: de natuur, de opkomst en ondergang van betekenissen en semantiek. Oudemans wendt zich tot de darwinistische en thermodynamische wetenschap omdat daar in optima forma aan het licht komt dat de mens, inclusief zijn denken en spreken, geheel verweven is met wat hem omgeeft. Hij zoekt – net als Heidegger – een manier van spreken waarin dit gegeven kan doorklinken. Maar anders dan Heidegger – wiens blik gericht was op de Newtoniaanse wetenschappen – ziet Oudemans *midden in de wetenschap* nieuwe mogelijkheden voor de filosofie.

Het darwinisme heeft laten zien dat taal geen instrument in mensenhanden is, maar zelf een voortdurend muterende articulatie, een ‘sporenkolonie’. Betekenissen bloeien op, sterven af, blijven liggen en komen op een andere manier weer terug – als het tij. Ze tekenen wat ik kan waarnemen, bedenken en bespreken. De tegenstelling tussen wetenschap en mystiek, waaraan ik steeds weer overgeleverd blijf te zijn, is zo’n bloem. Dezelfde woorden – natura of physis, logos, techne, animal, leven, wetenschap – spreken telkens op gemuteerde manieren, die ik niet kan overzien.

Spel

Oudemans waagt een poging om mee te doen met dit spel van opkomst, ondergang en uitstel. Hij zoekt een inbegrijpelijk manier van spreken die *speels* is, die mee-muteert en sluimerende betekenissen mee laat klinken. Deze manier van spreken is niet mystiek en geen alternatief voor de propositionele wetenschappelijke manier van spreken. Evenmin is dit spreken reductionistisch of sciëntistisch. Het is een poging de semantische dwang van het reductionisme zélf ter sprake te laten komen. Oudemans’ speelse manier van spreken is toetsbaar: klinkt er een valse toon of niet? Is zijn spreken slechts een schreeuwerig op-anderen-inhameren om hen met spijkerharde aforismen ervan te overtuigen dat ze mieren of vehikels zijn? Ik meen dat er ook een andere toon te beluisteren is. Bijvoorbeeld daar waar Oudemans spreekt van het leedwezen van een dochter die haar stervende vader verraadt. Dit liefdevolle verraad bleek raad te kunnen geven, omtrent de plaats van de verrader ten overstaan van de verscheiden vader. Misschien dat ook in de radeloosheid van Lievers een verborgen raad speelt: spijkerhard als een kristal of toetssteen, maar tegelijkertijd speels.

Geschreven door: H. van Kampen